HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi
[Journal of Academic Literature]
YIL 11, SAYI 22, BAHAR 2025

Araştırma Makalesi/Research Article

YABAN'IN HALKA YABANCILIĞI: BİR İDEOLOJİ ELEŞTİRİSİ

Yaban's Unfamiliarity With the Public: A Critique of Ideology

Doç. Dr. Tamer YILDIRIM
Sakarya Üniversitesi
tyildirim@sakarya.edu.tr
Sakarya/TÜRKİYE
ORCID

Geliş Tarihi / Received Date: 08.01.2024
Kabul Tarihi / Accepted Date: 03.01.2025
Yayım Tarihi / Published Date: 30.04.2025

Atıf/Citation
Yıldırım, Taner. "Yaban'ın Halka Yabancılığı: Bir İdeoloji Eleştirisi". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]* 11/22 (Bahar 2025), 286-296.

10.28981/hikmet.1416661

Hakem Değerlendirmesi:
İki Dış Hakem / Çift Taraflı Kör Hakem
Çıkar Çatışması:
Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek:
Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
Benzerlik Taraması:
Bu makale turnitin programında taranmıştır.
Etik beyan:
Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Lisans:
CC BY-NC 4.0
Yayımlanan makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için yayımlamış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

ÖZ

Edebiyat alanında oluşturulan eserlerin siyasi yönelimlere bağlı, ideolojik bir niteliğe sahip olacak şekilde oluşturulmaya çalışılması eserin edebî ve realist yönüne, yazarın da entelektüel güvenilirliğine zarar veren bir durumdur. Yakup Kadri'nin Yaban adlı romanı ideolojik bir düşünce yapısına bağlı olarak kaleme alınmıştır. Yaban'da kurtarılması gereken bir vatanın ve bir halkın durumu anlatılmaktadır. Bunun gerçekleşmesi için entelektüellerin görevi üstlenmesi, insanları aydınlatması, eğitmesi, uyarması gerekirken işin gereğini yerine getirmekten uzaklaşıp halkı küçümseyen kişiler durumuna gelmesi ve bunun övülmesi söz konusudur. Bu yönüyle roman, köylü aleyhtarı bir niteliğe sahiptir. Köylü, hem maddi hem de manevi bir sefaletin içinde gösterilmektedir. Olguların bu şekilde değerlendirilmesi bir entelektüel tarafından yapılmaktadır. Bunun kökeninde Yakup Kadri'nin büyük ölçüde içinde yetiştiği aile ve kültürel olarak beslendiği kaynaklar bulunmaktadır. Buna bağlı olarak romanda, köylü halkın oldukça ileri boyutlara varacak şekilde aşağılanması yazarın sahip olduğu düşünce yapısının bir gereği gibi durmaktadır. Bu ideolojik niteliğinden dolayı Yaban romanı günümüz önemli edebiyat eleştirmenlerinden biri olan Terry Eaglenton'un İdeoloji adlı kitabında oluşturduğu kuram üzerinden değerlendirilecektir. Çünkü ideolojik analiz indirgemeci olmaktan uzak, biçimsel yapıyla ilgili mülahazaların ayrılmaz bir parçası olduğunu ve edebiyat ile kültür arasındaki ilişkilerin anlaşılması için önemli bir araç olduğunu gösterir. Buradaki en önemli problem şudur: Yakup Kadri, ideolojik bir anlayış mı ortaya koymaya çalışmıştır yoksa estetik bir saikle mi hareket etmiştir? Ya da her ikisi de dikkate alınmış mıdır? Eserin edebî yönü yakın arkadaşları (Halide Edip, Reşat Nuri) ve edebiyat eleştirmenleri (Orhan Okay, Berna Moran) tarafından olumsuz anlamda eleştirilmiştir. Dolayısıyla eserin ideolojik yönü daha ön planda durmaktadır. Bu makalede ideolojik sebeplerin ön plana çıkarılması durumunda hangi sonuçlara sebep olabileceği tartışılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Roman, İdeoloji, Entelektüel, Yakup Kadri, Yaban.*

ABSTRACT

If literature is constructed in such a way that it has an ideological character based on political orientations, it damages the literary and realist aspect of the work and the intellectual reliability of the author. Yakup Kadri's novel Yaban was written in accordance with an ideological mindset. In the novel Yaban, the condition of a homeland and a nation that needs to be saved is described. For this to happen, intellectuals should take on the task of enlightening, educating, and warning people, but they move away from performing the necessary work and become people who despise the public. From this perspective, the novel has an anti-peasant qualification, and the peasants are depicted as being in both financial and moral misery. Such an assessment of the situation is made by an intellectual. The origins of this are largely rooted in the family in which Yakup Kadri was raised and the sources from which he was culturally nourished. The denigration of the peasant people in quite an extreme way in the novel appears to be a requirement of Yakup Kadri's ideology. Because of its ideological nature, this article will analyze Yakup Kadri's novel Yaban through the theory of Terry Eagleton, one of the most important literary critics of our time, in his book Ideology. This is because ideological analysis, far from being reductionist, shows that considerations of the formal structure are an integral part of the novel and are important for understanding the relationships between literature and culture. Here, the most important problem is whether Yakup Kadri tried to put forward an ideological understanding or whether he acted with an aesthetic motivation. Or were both taken into consideration? The literary aspect of the work has been disapprovingly critiqued by his close friends (such as Halide Edip, Reşat Nuri) and literary critics of the present day (such as Orhan Okay, Berna Moran). Therefore, it can be argued that the ideological side of the work is more at the forefront. In our article, we attempted to discuss what kind of consequences this has caused or will cause by emphasizing the ideological aspect of the work.

Keywords*: Novel, Ideology, Intellectual, Yakup Kadri, Yaban.*

Giriş

Sınıfın Sosyal Gerçekliği

Toplumların farklı sınıflardan oluşması ve buna bağlı olarak değerlendirilmesi tarihin farklı dönemlerinde değişik sebeplerle ilişkili bir şekilde yapılmıştır. Köle-efendi, proletarya-burjuva, bedevi-medeni, köylü-kentli gibi ayrımlar süreç içerisinde farklı isimlendirmelerle devam etmiştir. Genelde üç temel sebebe bağlı olarak bu sınıflar ortaya çıkmıştır; bunların ekonomik (gelir ve servetteki eşitsizlikler), sosyal (insani ilişkiler ve yapılar) ve kültürel (boş zaman ve kültürel tercihlerin farklılıkları) unsurlar olduğu kabul edilmektedir.[1] Ekonomik sermaye paranın dağılımı, sosyal sermaye, ilişki kurulan yani tanışılan insanlar, kültürel sermaye, ilgi alanlarını ve eğlence anlayışını kapsamaktadır. Bu üç alan bir dereceye kadar birbirine bağlıdır. Günümüzde insanlar genel olarak alt, orta ve üst olmak üzere üç sınıfa ayrılarak değerlendirilir. Fakat üst sınıfa layık görülen yüksek kültür olarak nitelendirilen unsurların artık parayla değil daha farklı unsurlarla ilgili olması bunu büyük ölçüde değiştirme noktasına getirmiştir. Ayrıca günümüzde halkın köylerden ziyade kentlerde yaşaması, insanların kendinden sonra gelecek olan nesli yetiştirme tarzı, kültürel ve sosyal ağlar elbette birtakım farklılıkların devam etmesini beraberinde getirmektedir. Biraz kaderci bir yaklaşım da olsa insanın içine doğduğu yer, hayatının izleyeceği yolu büyük ölçüde belirlemektedir. Dolayısıyla günümüzde sınıfsız topluma doğru gidildiği söylense de bunu tam anlamıyla doğru olarak kabul etmek mümkün gibi gözükmemektedir.

Yaşadığımız coğrafyada sınıfsal durum farklı şekillerde kendisini göstermiştir. Kırsal bölgede ağa, şeyh, köylü; geniş ölçekte İstanbul-Anadolu veya entelektüel-köylü ayrımı her zaman olmuştur. Sosyolojik bir olgu olan bu durum edebiyatımızda da farklı isimler tarafından ele alınan ve değerlendirilen bir konudur. Entelektüel-köylü karşıtlığı denince en fazla dikkat çeken eserlerden biri, Yakup Kadri'nin 1932 yılında yayımlanan *Yaban* adlı romanıdır (Şahin, 2019, 124). Roman, Yakup Kadri'nin yazarı olduğu Kadro dergisinin çıkmaya başladığı yıl yayımlanmıştır ve dergide ifade ettiği fikirlerle romanının kurgusu arasında bazı paralellikler bulunmaktadır (Özkırımlı, 1997, 13-21). Yakup Kadri, romanının içeriğinin 1921 yılında görev aldığı Tetkik-i Mezalim Heyeti'ndeki Anadolu gözlemlerine dayandığını belirtmiştir. Romanda anlatılanlar Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda başlar, Eskişehir Muharebesi'ne kadar üç yıllık bir dönemi kapsar. Romanda, yazarın savaşın yarattığı vahşeti gözler önüne seren olayları sunması beklenirken daha ziyade köylülerin iptidai yaşam ve düşünce şekilleri anlatılmıştır. İstanbul-Anadolu çatışması, entelektüel-köylü çatışması şeklinde verilmiştir. Köylüye bakış tek yanlı ve acımasız bir niteliğe sahiptir (Karaosmanoğlu, 2015, 35, 68, 70, 72, 110).

Osmanlı dönemindeki devlet kurumlarında görülen bozulmalar, romanın yazıldığı ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti döneminde de kendini göstermiştir. Toplumdan uzaklaşmış, Batı'ya hayranlık duyan, Avrupa'yı kendi ülkesinden daha iyi tanıyan, masa başından toplumu şekillendirmeye çalışan entelektüel bir grup ortaya çıkmıştır. Topluma yabancılaşmış bu entelektüel

[1] Sınıfların oluşumu ve yapıları hakkında genel bir değerlendirme için (bk. Atkinson, 2023).

grubu kendilerinin dışındakiler için bir 'yaban' durumunda olmuştur. Aslında bu, özellikle Tanzimat'tan sonraki Osmanlı döneminde başlayan ve kültürel olarak Batılı dolayısıyla bize yabancı unsurlarla beslenerek ortaya çıkan entelektüel sınıfın içinde bulunduğu halin ifadesi gibidir. Yani entelektüellerin topluma yabancılaşması Cumhuriyet döneminden önce Osmanlı Devleti'nde de mevcuttur. Buna göre entelektüel sınıfı kendi yurdu hakkında kötümser ve yıkıcı tenkitlere sahiptir. Yapılması gereken herhangi bir şeyde yanlış ve eksiklik görüldüğünde bunun giderilmesi, düzeltilip korunmasıyken vatandaki herhangi bir şeyi ıslah ve düzeltmelerle kurtarılamayacak kadar bozuk gören bu entelektüel sınıf, kendi yurtlarında ruh ve fikirlerini hoşnut edecek bir şey bulamazlar. Said Halim Paşa, entelektüellerin bu durumunu şöyle ifade etmiştir: "Edindikleri bilginin onlara, vatanlarını bir elem ve ıstırap kaynağı hâlinde göstermekten başka bir faydası olmuyor. Neticede, bu vatana sadece irsi fakat idrak dışı bir his ile bağlı kalabiliyorlar" (Said Halim Paşa, 2017, 93-137). *Yaban* romanının başkahramanı Ahmet Celal'in halka yabancılığı bunun genel bir örneğini oluşturur (Sevim, 1989, 133, 138).

Entelektüeller, halkı ve özellikle kırsal kesimde yaşayan insanları ilerlemeye, modernleşmeye ve inkılaplara karşı olarak görürler. İktidarı demokratik bir iradeye teslim etmektense Silahlı Kuvvetlerin koruması altında bir entelektüel diktatörlüğü kurulmasını savunurlar.[2] Mustafa Kemal Atatürk zamanında da meclis entelektüel ve askerlerden oluşmaktaydı. Çünkü ekonomik büyüme, kültürel ilerleme ve sosyal adalet ancak başında entelektüellerin bulunduğu güçlü bir hükûmet tarafından sağlanabilir görüşü hâkimdi. Bu anlayışın hâkim olduğu bir dönemde yazılan eserin, ideolojik arka planını anlamak için önce edebiyat eleştirmenliğiyle tanınan Terry Eaglaton'un ideolojiyle ilgili düşüncelerine değineceğiz.

1. Roman-İdeoloji İlişkisinin Niteliği

İdeoloji; belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait fikirler kümesi veya egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya yarayan fikirler, söylem ve iktidar konjonktürü olarak tanımlanabilir (Eagleton, 2015, 18). İnsanların birbirlerini bazen Tanrı seviyesine çıkarması veya hayvan seviyesine indirmesine yol açan şey sahip oldukları ideolojidir. İdeoloji bir akıl meselesi olmadığından onu akla dayandırma zorunluluğu yoktur. Bu yönüyle ideoloji yanlış bir bilinçtir (Eagleton, 2015, 49-50). Kimse kendi düşünce biçiminin ideolojik olduğunu söylemeyecektir. Bu anlamda ideoloji sadece bireyin dışındaki başka kişilerde bulunan bir şeydir (Eagleton, 2015, 19).

İdeolojik düşünceye sahip olanlar, iktidarı ele geçirdikten sonra tipik olarak kendi özel çıkarlarını pekiştirmeye başlar ve toplumsallık statüsünden bireysellik statüsüne geçebilir. Kendi çıkarları ile toplumun çıkarları

[2] Osmanlı Devleti'nin son döneminde başlayıp Cumhuriyet Dönemi'nde devam eden bu entelektüel tip halen varlığını sürdürmektedir ve dolayısıyla entelektüellerin halka bakışındaki olumsuz veya aşağılayıcı tavır değişmemiştir. Kendisi gibi düşünmeyen insanların ötelenmesi ve tahkir edilmesi günlük olaylarda, değerlendirmelerde bolca gözlenebilecek bir durumdur. "Entelektüeller cahillerden veya şehirliler köylülerden daha üstündür" şeklindeki bir iddianın en önemli özelliklerinden biri hangi iktidarın çıkarlarını destekliyor olursa olsun gerçekte yanlış olmasıdır. Böyle düşünen entelektüellerin bu anlamda demokrat olması oldukça güçtür ve Türkiye Cumhuriyeti'nin özelikle ilk dönemlerinde bu durumu gözlemlememiz mümkündür. Konunun bir değerlendirmesi için bkz. (Karpat, 2011, 132-136).

arasındaki çelişkileri gizleme ihtiyacı duyar (Eagleton, 2015, 86). Bunun için hâkim unsurların gücü onun en büyük yardımcısı durumundadır. Zaten bir dünya görüşünün kendisine doğru veya yanlış denip denmeyeceği sorusunu cevaplamak kolay olmadığı gibi bir sanat yapıtının sahip olduğu dünya görüşünü doğrulama veya yanlışlama olanağı yüksek bir ihtimal değildir (Eagleton, 2015, 45).

Genel görüşe göre egemen sınıfın ideolojik özgür ruhsal oluşumunun bir uzantısı olarak sanat ve edebiyat ortaya çıkar (Eagleton, 2015, 116).[3] Bu alanda ideoloji; umutların, korkuların, sevinçlerin, nefretlerin ifade aracı olduğu gibi inançların ve anlayışların da ifade aracıdır. Gerçeklikle ilişkisi konusunda sanatın mutlak anlamda gerçek olduğunu ileri sürmek ideolojik bir saplantı içerisinde olmak olarak değerlendirilebilir. Edebiyat eserleri insanların tecrübe edecekleri deneysel önermelerle doludur. Fakat bu eserlere kurmaca denmesinin nedeni, cümlelerin, metinde genellikle kendileri için değil, metnin tamamına yayılan dünya görüşüne dayanak oluşturmak için yer alıyor olmalarıdır. Cümlelerin seçilme ve yerleştirilme biçimi genellikle bu ihtiyaca göre belirlenir. Başka bir deyişle saptayıcı dil, fiili amaçların hizmetine koşulmuştur; deneysel hakikatler, bütün bir retoriğin kurucu ögeleri olarak düzenlenir. Eğer söz konusu retorik gerekli kılarsa, belirli bir deneysel gerçek de çarpıtılabilir (Eagleton, 2015, 45).

2. Entelektüel Tarafgirliği

Genel olarak tarafsız olması istense de bunun her entelektüelde aynı şekilde gerçekleşmesi mümkün değildir. Aslında entelektüel tarafsızlık kavramının kendisi, taraf olmanın gizlenmiş bir biçimidir. Çünkü insan kendi bilincinde zaten bir takım önyargıları, bağlılıkları ve ilgileri olan bir varlık olarak vardır ki, entelektüeller de içinde yaşadıkları toplumun egemen olan güçlerinden ve düşüncelerinden tam anlamıyla uzaklaşmış bir durumda değildir (Eagleton, 2015, 218). Egemen sınıfın fikirleri, tarihin her döneminde geçerli olarak kabul edilen fikirler olmuştur. Yani toplumdaki maddi anlamda gücü elinde bulunduran sınıf, toplumun egemen entelektüel gücünü oluşturmuştur (Marx, Engels, 1974, 64). Toplumu entelektüellerin idare edeceği düşünülse de eğer entelektüel toplumun içinden çıkmış, onunla ilgisini kesmemiş, onu ortaya koyan kitleye bağlı kalmış, onun görüşlerini toplayıp objektif bir şekilde diğer grupların görüşleriyle bağdaştırıp ifade etmişse bu böyledir. Bu şekilde olmadığı zaman entelektüel toplumdan ayrılmıştır, kendisine manen ve maddeten üstün bir yer ayırmışsa onun topluma yol göstermesi mümkün değildir. Entelektüeller halkın temel çıkarlarını yanlış bir şekilde dile getiren veya bu çıkarların gözetilmesine katkı sağlayan bilinç biçimlerini övmeye yatkın olsalar da toplum ancak kendini anlayan, maddi ve kültürel yönlerden gelişmesini temin eden, insanların serbest gelişmesi için yol açan entelektüele inanır (Eagleton, 2015, 49). Toplumsal tarihimize baktığımızda entelektüelle halkın birbirinden ayrıldığını, birbirine kuşkulu

[3] Sabanur Yılmaz'ın *Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında İdeoloji* adlı 2019 yılında tamamladığı doktora tezinde, Yakup Kadri'nin Cumhuriyet ideolojisinin romanlarına nasıl yansıdığı ve romanlarının bireysel anlatılar olmanın ötesinde Türk modernleşme sürecine dair bir bakış açısı sunan ideolojik eserler olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

bakan insanlar haline dönüştüğünü, birbirine güvensiz bir duruma geldiğini görmekteyiz (Karpat, 2011, 140-141).[4]

Yeni bir devlet yapılanmasında entelektüellerin yapacağı çalışma oluşmakta olan toplumsal sınıfın ürünleridir ve rolleri, söz konusu sınıfa kültürel, siyasi ve ekonomik alanlarda homojen bir şuur kazandırmaktır. Burada entelektüelin görevi sömürüye açık olan özellikle köylülerin aydınlatılmasıdır.[5] Entelektüel kavramı yalnızca ideologları değil bunun yanında felsefeci, siyasal eylemci, edebiyatçı, sanatçı gibi diğerini de kapsar. Bu tür bir figür eski idealist tarza sahip entelektüeller gibi derin felsefi düşüncelere dalan bir kimse olmaktan çok toplumsal hayata etkin bir biçimde katılan ve bu hayatta zaten içerilmekte olan olumlu siyasi akımların teorik ifade kazanmasına yardım ve inşa edendir. Edebî etkinlik her şeyden önce halkın zihniyetini değiştirmek ve tarihsel açıdan doğru olma anlamında yani tarihsel ve toplumsal olarak evrensel felsefi yenilikler yaymak için verilen bir kültür savaşı olarak görülmesi gerekir. Amaç kültürel-toplumsal bir birlik yaratmaktır (Eagleton, 2015, 157-165).

Genel olarak kitlelerin özelde de köylülerin entelektüeller gibi düşünen, yaşayan insanlar haline getirilmesinin yolu Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında entelektüel diktatörlüğüne bağlı olarak görülmüştür. Bu anlayış özellikle ideolojik bir niteliğe sahip Marksist gelenekteki insanların savunduğu proletarya diktatörlüğü düşüncesine benzer. İdeoloji, genetik olarak kusurlu fikirler anlamına gelir ve bu yönüyle ideoloji bir yanılsama değildir, düş veya gerçekliğin dışındadır. Çünkü bilinci belirleyen yaşamdır ve ideolojinin kendisi de tarihin görünümlerinden biridir. K. Marx ve F. Engels'in Alman İdeolojisi'nde her devirdeki egemen fikirlerin o devirdeki egemen sınıfın fikirleri olduğunu belirtirken bunu muhtemelen, bu fikirlerin doğrudan doğruya egemen sınıf tarafından üretilen fikirler olduğu anlamına gelen genetik bir gözlem olarak tasavvur ediyorlardı (Eagleton, 2015, 69, 70; D'Amato, 2016, 46-51). Fakat uygulanabilir olmayışından ve gerçek dünyadan uzaklığından dolayı Alman İdeolojisi'ndeki idealist bir tarzda olan ideoloji anlayışı Marksizm'in içinden ve dışından gelen ağır eleştirilere hedef olmuştur. Bu inançların ideolojik olan yönü, "insanları faydacı olarak, karşı çıkılabilir siyasi eylemlere yönlendirmeleri değil onları, bazı pratik etkinlik biçimlerinden tamamen uzaklaştırmalarıdır" (Eagleton, 2015, 74). Gerçeklikle hiçbir bağı olmayan düşünce güçten yoksun bir düşünce demektir. Marx bununla ilgili olarak şunları belirtmiştir: "Üretimini ekonomik koşullarındaki maddi dönüşüm ile hukuki, dini, estetik ve felsefi kısacası insanların bu çelişkilerden haberdar olup mücadele yürüttüğü ideolojik biçimler arasında bir ayrım yapılmak zorundadır" (Marx, 1977, 21). Marx ve Engels insanların kendilerinden önceki hâkim sınıfın yerini alan her yeni sınıfın, yalnızca kendi amacını gerçekleştirmek için, kendi çıkarlarını toplum üyelerinin tamamının ortak çıkarı olarak sunduğunu, kendi fikirlerine evrensellik kılıfı giydirmek ve bunları yegâne rasyonel fikirler şeklinde sunmak zorunda kaldığını belirtir (Marx-Engels,1974, 64). Marx ve Engels, ideolojiyi geçici bir şey olarak görüp

[4] Tarihsel verilere baktığımızda Yakup Kadri, halkın entelektüelin değerini diplomasına göre değil kendisiyle olan sosyal ve ekonomik ilgilerine bakarak tayin edeceğini görememiştir.
[5] *Yaban* bir yönüyle ulusu yeniden düzenleyebilmek için entelektüellerin karşısında nasıl bir ürün olduğunu göstermek de istemiş olabilir (Moran, 1998, 165).

hakikatin düşmanı şeklinde nitelese de oluşmakta olan devrimci bir sınıfın çıkarlarının hâkim konumunda olmayan sınıfların tamamının çıkarlarıyla bağlantılı olmaya elverişli olabileceğini vurgular (Eagleton, 2015, 86). Bu bir anlamda baskıya izin vermenin ifadesidir. Bunun sonucunda ortaya çıkan hegemonya A. Gramsci'nin ifadelendirmesiyle; kabaca bir egemen iktidarın kendi yönetimi için hâkimiyeti altındaki insanların rızalarını kazanmada başvurduğu bütün pratik stratejiler alanı olarak tanımlanır. Bir anlamda rızanın örgütlenmesi olarak anlaşılabilir. Hegemonya oluşturmak, toplumsal hayatta bir kişinin sahip olduğu dünya görüşünü bir bütün olarak toplum bünyesine baştan sona yayıp, kendisi ve toplumun çıkarını eşitleyerek ahlaki, siyasi ve entelektüel liderlik kurması demektir (Eagleton, 2015, 158). Yani egemen olan güç sadece siyasal alanda değil toplumun bütün yönlerinde etkili olur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde ordu ve basınla birlikte entelektüellerin prestiji yükseltilmeye çalışılmıştır. Çünkü entelektüeller iktidarın kendisini dayandırdığı grup ideolojisi olan inkılapların savunulmasını öncelikli konu haline getirmiştir. Entelektüellerin yanında yer alan güvenlik güçleri bu konularda halkın görüşlerini ve isteklerini dikkate almamıştır. İdeolojik yaklaşım bu noktada bazı sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Zira bir ideolojinin sürekliliği, onu doğuran ve ortaya koyan sınıf sisteminin ayakta kalmasına bağlıdır. Günümüzde yaşanan kimi toplumsal ve siyasal gelgitler bu düşünceyi doğrular nitelikte gözükmektedir. Çünkü bir ideolojinin doğruluğunun değerlendirilebileceği nesnel bir hakikat ölçüsü yoktur. Sonuçta ideolojiler tarafsız değil yandaş unsurları oluşturmaktadır. Bu yönüyle onları benimseyenler ideolojilerin hakikati içerdiğini düşünmektedir. Yakup Kadri de hâkim ideolojiyle uyumlu bir şekilde yazarlık ve siyaset alanında entelektüel faaliyetlerini sürdürmüştür.

3. *Yaban*'ın Yabancılığı

İnsanları içinde bulunduğu zamanın ve mekânın şartlarının dışında değerlendirmek hatalıdır. Anadolu kırsalında yaşayan insanları da zaman-mekân dengesi içinde değerlendirmek gerekir. *Yaban*'ın bu gerçekliği görmezden gelmesi söz konusudur. Fakat Yakup Kadri, romanın köylü karşıtı ve bir entelektüelin köylüyü aşağılaması olarak değerlendirmesini kabul etmez ve bunun için kitabın içinde yazdığı bazı ifadeleri gösterir (Karaosmanoğlu, 2015, 10). Burada şöyle bir sorun bulunmaktadır: Romanda entelektüelin sorumluluğundan bahseden cümleler birkaç cümleyi geçmezken köylüyü aşağılama romanın ilk satırından sonuna kadar devam etmektedir.

Yakup Kadri, *Yaban*'ı objektif bir roman değil, gerçeklerle karşılaşmış bir şuurun ve vicdanın sesi olarak değerlendirmiş (Karaosmanoğlu, 2015, 11), Anadolu köylüsünün çektiği acıları yüreğinde yaşayan bir kişi olarak eseri yazdığını belirtmiştir (Karaosmanoğlu, 2015, 14).[6] Fakat bu yürek, fakir, cahil

[6] Asıl mesele ne söylendiği değil kimin kime ne amaçla ve ne zaman söylediğidir. Yakup Kadri, bu sözleri günümüzde ve şehirde yaşayan insanlar için söyleseydi tepkimiz aynı olur muydu? Burada temelde olan salt hümanist bir tavra sahip olmak mıdır yoksa haksız bir değerlendirme içinde bulunmak mıdır? Dile getirilen şeyler kendi toplumsal koşullarından bağımsız olmayıp köylülerin herkes kadar kendini koruma içgüdüsüne sahip bireyler olduğu gerçeğinin göz önüne alınmamasıdır. Bilgiye sahip olmak karşınızdaki insana istediğiniz şekilde davranmanızı gerektirmez, fiillerinizi haklılaştırmaz. Fakat Yaban, köylü-entelektüel tartışmasını

ve sefil köylüleri hayvandan daha aşağı görmesine engel olmamıştır. Yakup Kadri, kitabının bir roman, edebiyat eseri veya politik davalarla ilgili olmadığını (Karaosmanoğlu, 2015, 14) belirtmesine rağmen eser bunların hepsini kendinde bulundurmaktadır. Aslında yazar, Türk toplumunun içinden geçtiği süreci bilmektedir. Fakat romanlarını kendi kişisel duyguları, dünya görüşü, his ve fikir yapısı ekseninde sübjektif ideolojik bir çerçeve içerisinde sunması söz konusudur (Uğurcan, 1989, 205, 215).

Yakup Kadri yazdığı hatıralarında; yazarın muhayyilesi kuvvetli olsa da oluşturacağı eserin malzemesini hayattan alması gerektiğini bunun kaynağının da hayat boyu gördüğü manzaralar, tanıdığı kişiler ve gördüğü olaylardan geldiğini belirtmiştir. Fakat son noktada bunların hepsinin yazarın kendi zihinsel süzgecinden geçerek oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir (Karaosmanoğlu, 1969, 302). Fakat *Yaban*'da anlattığı olaylar ve insan manzaralarının ne kadarı gerçek hayatta karşılaştığı olaylara tekabül etmektedir? Bu romanda anlatılan olay örgüsü oluşturulan tiplemeler gerçek hayatın neresinde bulunmaktadır? Bu konuda kitaba yazdığı "*Yaban*'ın İkinci Basılışı Vesilesiyle" ilgili bölümde eserin benliğinin derinliğinden Porsuk Çayı civarında geçirdiği dört aylık görevinden sonra bilinçaltında bulunanların ortaya çıkması olarak nitelemektedir (Karaosmanoğlu, 2015, 13-14). Fakat anlatılan olayların veya kişilerin gerçekliğine dair herhangi bir bilgi vermemektedir.

Bu noktada yazar-eser-kahraman ilişkisine bakacak olursak; her ne kadar *Yaban* kurmaca bir durummuş gibi verilmeye çalışılsa da aslında entelektüelin yalnızlığını anlatmaya çalışan romanın kahramanı Ahmet Celal, ülkenin kalkınması ve kurtulması için ne yapacağını bilemeyen bir aydın tipi olarak, Yakup Kadri ile aynı kişiymiş gibi görünür (Özkırımlı, 1997, 16).[7] Genel olarak kurmaca dünya yaratma konusunda pek başarılı olarak görülmeyen Yakup Kadri, kahramanları aracılığıyla anılarını ve genel yönelimine bağlı düşüncelerini yansıtırken kişiliğini gizleyemez. Roman kahramanları olan tiplemeler Yakup Kadri'nin sözcüsü olarak onun için konuşur ve hareket eder (Aktaş, 1987, 79). *Yaban*'da köylülerin kendilerini Müslüman olarak tanımlarken Ahmet Celal kendisini Türk ve Kemal Paşa'nın yanında olan biri olarak betimler. Bunun yanında zafer elde edildiğinde kurtarılanın sadece toprak olduğunu, milletin henüz ortada bulunmadığını, milleti tesis edecek

---

alevlendirmeyi çok iyi başarır. Zira her söylem, alıcısı üzerinde bir takım etkiler yaratmayı hedefler ve işe taraflı bir özne konumundan başlar. Hakikat ve bilme durumu ikincil bir konumdadır. (Eagleton, 2015, 264). Burada şunu da belirtmemiz gerekir ki, Yakup Kadri Yaban romanının Almancaya çevrilmesini kabul etmiş fakat Sodom ve Gomere'nin çevrilmesine karşı çıkmıştır bunun sebebini açıklarken de şöyle demiştir; "Sodom ve Gomore İngiliz ve Fransız işgali altındaki İstanbul'un pek acı ve sert bir tasviri idi. Bunda, hassaten, o zamanki düşmanlarımız İngilizler aleyhine yazmadığımı bırakmıyordum. Hâlbuki biz, şimdi eski düşmanlarımızla anlaşıp can ciğer dost olmuştuk. Hele bence veya benim gibilerce İngiltere, o sıralarda medeniyet dünyasının en son kalesiydi ve bunu kahramanca savunanların babalarını veya büyük kardeşlerini yerden yere vuran bir kitabın yayınlanmasına gönlüm rıza göstermezdi". (Karaosmanoğlu,1967, 220). Ülkesini işgal eden İngiliz ve Fransızlara karşı bu kadar duyarlı bir davranışı kendi halkını oluşturan kitleye karşı göstermemesi Yakup Kadri'nin genel tavrını anlamak açısından önemlidir.

[7] *Yaban*'ın kahramanı kendini köye sürmüş, oradakileri aydınlatma görevini yapmadığı gibi onlarla anlaşamamış, savaş atmosferinde kendi kendisiyle hesaplaşmaya çalışan bir kişi olarak karşımıza çıkar. Bu yönüyle savaşın içinde olan biri gibi değil savaşın dışındaki biri gibi durmaktadır (Enginün, 1989, 78).

"serdengeçti gönüllerin başı"nın Kemal Paşa olacağını belirtir (Karaosmanoğlu, 2015, 173-174).

Yakup Kadri, olay örgüsünü Tetkiki Mezalim Heyeti'nin bir görevlisi olarak gittiği bir köyde kalıntılar içinde bulduğu bir kişiye ait notlar olduğunu belirterek eserdeki bilgileri kişiselleştirerek değil, gayri şahsileştirerek yani anlatılanları kendi fikirleri değil de bir köyde ve oradaki insanlarla üç buçuk yıl yaşamış birinin değerlendirmeleri olarak sunmaktadır. Amaç anlatılan olayların o dönemde Anadolu'nun kırsal bölgelerinin tamamında görülebilecek bir durum olduğunu belirtmeye çalışmaktır. Burada konunun dışarıdan bir anlatıcısı olarak değil olayı bizzat yaşayan bir şahidi ileri sürme durumu vardır. Zaten Yakup Kadri'ye göre de milli heyecanın mahsulü olan eserler yazarıyla olan manevi ilişkilerini keser ve kaderlerini kendileri tayin eder. Yani yazar eserinden ayrılıp ona yabancı kalabilir (Karaosmanoğlu, 2015, 9-10).

Yaban'da Yakup Kadri, toplumsal unsurlardan ayrılmayı dinî unsurlar üzerinden devam ettirir. Çünkü roman İslam dinini ve din adamlarını tamamen olumsuz bir şekilde ele almıştır. Eserde başka peygamberlerin adı geçerken Hz. Muhammed'in adına veya sözlerine hiç yer verilmemiştir. Batılı pek çok şair, filozof veya edebiyatçının adı geçerken Türk veya İslam kültür dünyasından sadece Dede Korkut'un adını, Yunus Emre'nin de bir beytini vermiştir. Dinî bir figür olarak imam ve şeyh düşman işbirlikçisi hain ve menfaatperest kişiler olarak tasvir edilmiştir. Türk şeyhini İstanbul'u işgal eden İngiliz subayıyla aynı görmüş, müftüleri düşmana akıl öğreten kişiler olarak tanımlamış, softaları frengi hastası, oğlan peşinde koşan insanlar olarak betimlemiştir (Karaosmanoğlu, 2015, 48, 110).

Yazarın aldığı eğitim onun düşüncelerini şekillendirmiştir. Yakup Kadri, Mısır'da Fransız Frereler okulunda eğitim görüp ağırlıklı olarak Fransız edebiyatını okumuştur. Eğitim gördüğü Frereler Okulu Fransız papazların idaresindeki bir okuldu. Burasının mutaassıp bir Hristiyan öğretim muhiti olduğu ifade edilmiştir (Yücel, 2008, 15-30). Bunun sonucunda ideal hayat devresi olarak antik Yunan devrini ifade edip Yunan mitolojisinden veya Kitab-ı Mukaddes'ten aldığı çeşitli ifadeleri kitaplarında bolca kullanmıştır. Hatta Yakup Kadri, Paganist dönemlere özlem duyduğunu söyleyecek kadar bu yönelimini ilerletmiştir (Toker, 1982, 153-4).[8] Bu durum bir yönüyle yeni kurulan devletin Batıcılık ilkesine bağlı olmasını ifade eder ki, Batıcılık dine, dini kurumlara ve özellikle ulemanın Müslüman ümmetinin birliğini sürdürme iddialarına karşı çıkarak şekillenmiştir. Bunun önce milliyetçiliğin daha sonrasında Batıcılığın sürdürücüsü olacağı düşünülen Türk köylüsü kendini İslam'la özdeşleştirmeyi sürdürmüştür. Bu tür tasarıları benimseyenler Yakup Kadri gibi göreli olarak tecrit olmuş ve halktan kopuk bir entelektüeller grubunu oluşturmaktadır (Georgen, 2006, 4).

Genel olarak cumhuriyetin ilk dönemindeki roman yazarları gibi Yakup Kadri de Fransız edebiyatına yönünü dönmüş ortaya koyduğu tipler yabancı edebiyatın özelliklerinden pek çok şeyi içerir durumda olmuştur.

[8] Anadolu'daki şehirler ve buralarda yaşayanlar hakkındaki olumsuz tavrı hikâyelerinde devam etmiştir. Anadolu köyleri sefalet ve elem içinde, sahip olduğu örf ve toplum zalim olarak görülmüştür. Genel olarak Yakup Kadri Anadolu'ya bir yabancı tavrıyla ve uzak bir mesafeden bakar. (Huyugüzel, 1989, 99-114).

Özellikle insan-mekân bağlamında G. Maupassant'ı (1850-1893), teknik açıdan da A. Daudet'i (1840-1897) örnek almıştır (Akı, 1960, 103; Aktaş, 1987, 60-61). *Yaban* romanının özelde E. Zola ve H. Balzac etkisi taşıdığı belirtilmiştir (Özkırımlı, 1997, 16; Kefeli, 1989, 115-123). Bu da romanda Batıcı entelektüel tipinin bakış açısının egemen olmasına neden olmuştur. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde *Yaban* politik bir özellik kazanarak ilericilik-gericilik (entelektüel-köylü) çatışması fikriyle ön plana çıkmış ve Yakup Kadri kendi sınıfsal görüşüne/ideolojisine bağlı olarak bunu gerçekleştirmiştir (Belge, 2009, 20, 237).

Yaban'da yer alan kişi ve mekân değerlendirmeleri olumsuzluklar ön plana çıkarılarak verilmiştir. Köylüler özellikle eski düşünce, yaşayış tarzı ve değerlendirme ölçütlerinin içinde kalarak çürümüş bir durumdaymış gibi sunulmuştur. Bu yönüyle Orhan Okay'ın belirttiği gibi *Yaban* realist bir roman değil idealist bir romandır (Okay, 1995, 5-10). Çünkü romanda anlatıldığı şekilde Anadolu'da ne böyle bir köy, ne de İstanbul'u terk edip Anadolu'nun bir köyünde tiksindiği insanlarla yaşamak zorunda olan bir entelektüel ortaya çıkmıştır. Romandaki köy Anadolu'daki gerçek bir köy değil yönetici sınıftaki entelektüel bir kişinin kafasındaki Anadolu köyü imgesidir (Moran, 1998, 166). Entelektüel tip de köylü tanımlaması da abartılıdır. İdeolojinin işin içine sokulması, anlatılanların objektiflik ve gerçeklik unsuruna zarar vermiştir. Bu şekilde baktığımızda *Yaban* bir anlamda insanların yapılan devrimleri desteklemesi için oluşturulmuştur (Şahin, 2019, 111). Çünkü edebiyat yapıtı, yapılan veya yapılmak istenen gerçekliğe gizlice şekil veren bir niteliğe sahiptir. Bu yönüyle entelektüelin veya devletin benimsediği ideolojinin aktarılmasının bir yolunu oluşturur. Toplumsal sınıfların kendine özgü zihinsel yapıları vardır. Bu zihinsel yapıların istenilen şekilde biçimlenmesinde edebiyat bir araç olarak kullanılabilir. Edebiyatın belirli sınırları olduğundan herkesin dilediği ideal dünya görüşünü insanlara sunmasa da yazarın hâkim ideolojinin istediği temel unsurları vermeye çalışması söz konusu olabilmektedir.

Sonuç

İdeoloji tek başına kötülenebilecek bir unsur değildir. İnsanlar, Kemalist, Marksist veya İslamcı ideolojiye bağlı olabilir. Özü gereği kötü olan -ırkçı veya cinsiyetçi- ideolojiler olmadıktan sonra bu bir sorunsalı kendisinde bulundurmaz. Fakat herhangi bir ideolojiye bağlı ve bunun bir gereği olarak olumsuz diyebileceğimiz bir tavra sahip olmak eleştirilebilir. Yakup Kadri'nin köylü kesimini aşağılayıcı dili bolca kullandığı bu eserde Kemalist ideolojiye yönelme durumu kendini göstermektedir. Fakat Mustafa Kemal'in köylüler için söylediği ve kayıtlarda yer alan övücü sözler, onlarla yolculukları sırasında görüşmesi ve bazılarını Çankaya Köşkü'ne davet etmesi Yakup Kadri'nin bilmediği unsurlar olamaz. Dönemin şartları ve yeni kurulan bir devletin sahip olduğu ilkelerin yerleşmesine çalışmak da makul bir durumdur fakat bu devleti oluşturacak akademik eğitimden yoksun kırsal kesimde yaşayan insanları aşağılamak için bir sebep olarak gösterilemez.

Yaban romanının günümüzdeki –tarihi bir roman olmanın ötesinde- değer kaybına uğraması söz konusudur ve bu birkaç sebebe dayandırılabilir; bunlardan ilki temsil nosyonunun reddine dayanmaktadır. İkincisi bir bilinç biçimine mutlak doğruluk verilmesi fikrini savunmanın zorluğu

oluşturmaktadır. Üçüncüsü artık yeni bir çizgide akılcılık, çıkar ve iktidar arasındaki ilişkilerin yeniden formüle edilmesinin gerekmesidir.

Yaban, yazıldığı dönemde mevcut olan ideolojik bir grup halinde bulunan entelektüel tipini ortaya koymaktaydı. Entelektüeller, güvenlik güçleri ve bunların oluşturduğu bürokrasi sahip oldukları felsefe, eğitim ve özellikle devletteki görevleri sebebiyle kendileri için bir özgürlük alanı oluşturmuşlardı. Genel olarak entelektüellerin bazı ideolojik farklılıklarının dışında, hepsi siyasal eylemin etki ve faydasına tam bağlılıkla inanmaktaydı. Bunun sonucunda şekillenen otorite sistemin varlığını sürdürmesi için gerekli olan ekonomik, toplumsal ve kültürel temelleri yaratma ihtiyacına tabi olmuştu.

Yönetilen kitlenin kendileri için neyin iyi olduğunu bilecek durumda olmadığı düşünüldüğünden otorite yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşmiştir. Yönetenler tam yetkiyle kanunları oluşturmuştur. Cumhuriyetin tam anlamıyla içselleştirilmesi ve istenilen devrimlerin gerçekleşmesini sağlayacak olan şey sadece ortaya konulan bu kanunlar (bazılarına göre baskılar) olmamalıdır. Belirtilen hususların kitleler tarafından benimsenerek yapılması gerekir. Bunun için de insanların eğitilmesi lazımdır ki aksi takdirde cumhuriyetin kurulmasının üzerinden yüz yıllık bir süre geçmiş olmasına rağmen çeşitli konularda huzursuzluklar kendini devam ettirir. *Yaban*'daki entelektüel-köylü sürtüşmesi de cumhuriyetin en az 1950'lere kadar ki yöneten-yönetilen çekişmesinin temelinde yer alan bakış açısını örneklemektedir. Görünen o ki bu sürtüşme farklı alanlarda kendisini halen devam ettirmektedir. Konunun çözümü ideolojik olandan değil genel anlamda halkın faydasına olandan geçmektedir. Bunun için de ayrım yapmadan ortak aklın oluşturduğu ilkelere göre hareket etmek gerekir. Edebî ürünlerin de ayrıştırıcı, ötekileştirici bir araç haline değil edebî zevkin oluşturucu gücü haline getirilmesi gerekir.

Kaynakça

Acar, Sevim. "Esere Dönük Tahlil Metodunun Yakup Kadri'nin "*Yaban*" Adlı Romanına Uygulanması". *Doğumunun 100. Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu*. 125-144. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1989.

Akı, Niyazi. *Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İnsan, Eser, Fikir, Üslup*. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1960.

Aktaş, Şerif. *Yakup Kadri Karaosmanoğlu*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

Atkinson, Will. *Class*. Cambridge: Polity Press, 2023.

Belge, Murat. *Edebiyat Üstüne Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

D'Amato, Paul. *Marksizmin Anlamı*. çev. Akın E. Pilgir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.

Eagleton, Terry. *İdeoloji*. çev. Muttalip Özcan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.

Enginün, İnci. "Yakup Kadri ve Halide Edip". *Doğumunun 100. Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu*. 61-78, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1989.

Georgen, Francois. *Osmanlı Türk Modernleşmesi (1900-1930)*. çev. Ali Berktay, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.

Huyugüzel, Ömer Faruk. "Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Hikâyelerinde Anadolu". *Doğumunun 100. Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu*. 99-114, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1989.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Atatürk*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1946.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1969.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Yaban*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. "*Yaban*'ın İkinci Basılışı Vesilesiyle". Yakup Kadri Karaosmanoğu. *Yaban*. 9-14. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Karpat, Kemal H. *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*. çev. Güneş Ayas. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.

Kefeli, Emel, "*Yaban*'da Tesirler". *Doğumunun 100. Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu*, 115-123. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1989.

Marx, Karl. *Contribution to a Critique of Political Economy*. çev. S. W. Ryazanskaya. Moscow: Progress Publishers, 1977.

Marx, Karl, Engels, Friedrich. *The German Ideology*. çev. C. J. Arthur. London: Lawrence & Wishart, 1974.

Moran, Berna. *Türk Romanına Eleştirel Bakış I*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

Okay, Orhan. "Türk Romanında Köy Gerçeği ve *Yaban*". *Yedi İklim* 67 (1995): 5-10.

Özkırımlı, Atilla . "*Yaban* Üzerine". Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*. 13-21. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.

Sadi Halim Paşa. *Buhranlarımız ve Son Eserleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.

Şahin, Gaye Belkız Yeter. *Türk Postmodern Anlatılarında Modernizm Eleştirisi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2019.

Toker, Şevket. "Edebiyatımızda Nev-Yunanilik Akımı", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 1 (1982): 135-163.

Uğurcan, Sema. "Yakup Kadri Karaosmanoğlu Hatıraları ile Romanları Arasındaki Münasebet", *Doğumunun 100. Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu.* 205-218. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1989.

Yılmaz, Sabanur. *Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında İdeoloji*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2019.

Yücel, Hasan Ali. *Edebiyat Tarihimizden*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.